

Розділ І. Право

мають бути чітко визначені Примітками до статей Особливої частини КК або змістом бланкетних норм. Україн назрілою є також проблема співвідношення галузевого, адміністративного та кримінального законодавства з побудовою чіткої системи за ступенем репресивних можливостей.

Список використаних джерел

1. Наумов А. В. Применение уголовно-правовых норм / Наумов А. В. – Волгоград : Высш. следственная школа МВД СССР, 1973. – С. 175.
2. Панов Н. И. Оценочные понятия и их применение в уголовном праве / Н. И. Панов // Проблемы социальной законности – Х., 1981. – Вып. 7. – С. 99–106.
3. Питецкий В. Применение оценочных понятий уголовного права / В. Питецкий // Советская юстиция. – № 20. – 1984. – С. 4–6.
4. Шапченко С. Д. Оценочные признаки в составах конкретных преступлений : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук / С. Д. Шапченко. – К., 1988. – С. 18.
5. Хавронюк М. І. Довідник з особливої частини КК України / Хавронюк М. І. – К. : Істина, 2004. – С. 500.
6. Тростюк З. А. Понятійний апарат Особливої частини КК України / Тростюк З. А. – К. : Атіка. – С. 143.
7. Сучасна правова енциклопедія. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – Ст. 380.
8. Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 37. – Ст. 308.
9. Федосов В. М. Податкова система України / Федосов В. М. – К. : Либідь, 1994. – Стр. 469.
10. Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 43. – Ст. 640.
11. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.
12. Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах. – К. : Видавець ПАЛІВОДА А.В., 2010. – С. 456.
13. Науково-практичний коментар податкового кодексу України. – К. : Вид. дім “Професіонал”, 2011. – С. 982.
14. Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 38. – Ст. 348.
15. Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 5–6. – Ст. 60
16. Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 7–8. – Ст. 52.

Пузирьов Михайло Сергійович,
кандидат юридичних наук,
начальник науково-дослідної лабораторії
науково-дослідного центру Інституту
кримінально-виконавчої служби

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ТА ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ НА ПЕВНИЙ СТРОК У ПЕРІОД ДРУГОЇ КОДИФІКАЦІЇ ВИПРАВНО-ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

*Присвячена дослідженню нормативно-правової регламентації
диференціації та індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі*

на певний строк у період другої кодифікації виправно-трудового законодавства (1970–2004 рр.).

Ключові слова: диференціація та індивідуалізація виконання покарання; позбавлення волі на певний строк; історичний досвід; виправно-трудове законодавство; кодифікація.

Посвящена исследованию нормативно-правовой регламентации дифференциации и индивидуализации исполнения наказания в виде лишения свободы на определенный срок в период второй кодификации исправительно-трудового законодательства (1970–2004 гг.).

Ключевые слова: дифференциация и индивидуализация исполнения наказания; лишение свободы на определенный срок; исторический опыт; исправительно-трудоное законодательство; кодификация.

The article is dedicated to research of legal regulation of differentiation and individualization of execution of punishment linked with deprivation of liberty for a definite period during the second codification of correctional labor legislation (1970–2004).

Key words: differentiation and individualization of execution of punishment; deprivation of liberty for a definite period; historical experience; correctional labor legislation; codification.

Покарання у виді позбавлення волі на певний строк, як свідчить історія розвитку кримінально-виконавчого права, було і продовжує залишатися найбільш поширеним видом покарання [1, с. 220]. Як вид покарання позбавлення волі на певний строк починало свій розвиток з тюремного ув'язнення. Протягом багатьох століть воно було головним засобом у боротьбі зі злочинністю.

Проаналізувавши витоки становлення і розвитку диференціації та індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк, дійшли висновку, що незважаючи на те, що терміни “диференціація виконання покарання” та “індивідуалізація виконання покарання” вироблені у виправно-трудоному праві, тобто за радянських часів, а їх законодавче закріплення як принципу кримінально-виконавчого законодавства відбулося вже у ХХІ ст., сутність цього принципу та його двох взаємопов'язаних складових зародилась набагато раніше. Аналізуючи витоки становлення і розвитку диференціації та індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк, вважаємо за доцільне дотримуватися визначеної періодизації у розвитку зазначеного принципу. Серед таких етапів вітчизняної історії можна виділити: 1) докодифікаційний (до 1925 р.); 2) першої кодифікації виправно-трудового законодавства (1925–1970 рр.); 3) другої кодифікації виправно-трудового законодавства (1970–2004 рр.); 4) третьої кодифікації законодавства у сфері виконання покарань (з 2004 р.) [2, с. 15].

У витоків дослідження диференціації та індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк стояли такі вітчизняні й зарубіжні вчені: Г. А. Аванесов, Ю. М. Антонян, Л. В. Багрій-Шахматов, В. А. Бадира, О. І. Бажанов, І. Г. Богатирьов, Т. А. Денисова, О. М. Джужа,

Розділ І. Право

І. І. Карпець, А. В. Кирилюк, В. В. Коваленко, О. Г. Колб, В. О. Корчинський, М. П. Мелентьєв, В. О. Меркулова, О. С. Міхлін, О. О. Наташев, О. І. Осауленко, О. Л. Ременсон, З. М. Сайфутдінов, І. А. Сперанський, А. Х. Степанюк, М. О. Стручков, Ю. М. Ткачевський, В. М. Трубников, Б. С. Утевський, С. Я. Фаренюк, І. В. Шмаров та ін. У сучасній російській науці кримінально-виконавчого права диференціація та індивідуалізація виконання покарань розглядалися у працях К. А. Вакаріної, О. М. Зверєвої, О. О. Іванова, І. С. Леонова, О. В. Стругової, І. О. Янчука. Зазначаючи безперечну значущість раніше проведених досліджень, разом із тим вбачається, що вони не вичерпують кола питань, що вимагають свого вирішення. Донині малодослідженим залишається питання історико-правового аналізу нормативно-правової регламентації диференціації та індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк. При цьому слід звернути увагу, що докодифікаційний період становлення і розвитку теорії й нормативно-правової регламентації диференціації та індивідуалізації виконання покарання, а також нормативно-правова регламентація диференціації та індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у період першої кодифікації виправно-трудового законодавства висвітлено у наших попередніх публікаціях [3–5].

Метою цієї статті є аналіз періоду другої кодифікації виправно-трудового законодавства (1970–2004 рр.) у частині нормативно-правової регламентації диференціації та індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк.

11 липня 1969 р. шоста сесія Верховної Ради СРСР сьомого скликання прийняла Закон “Про затвердження Основ виправно-трудового законодавства Союзу РСР та союзних республік” [6], які були введені в дію з 1 листопада 1969 р. В Основах виправно-трудового законодавства знайшли своє закріплення та подальший розвиток положення про диференціацію та індивідуалізацію покарання і заходів виправно-трудового впливу. Зокрема, з метою диференційованого підходу до засуджених під час виконання позбавлення волі виправно-трудові установи поділялися на три види: виправно-трудові колонії, тюрми та виховно-трудові колонії (ст. 11). Було передбачено роздільне тримання різних категорій засуджених залежно від статі, віку, ступеня суспільної небезпеки вчиненого злочину та особистості правопорушника (ст. 13). Основи вимагали здійснювати суворо індивідуальний підхід до засуджених під час виконання покарання та застосування заходів виправно-трудового впливу. У ст. 7 наголошувалося, що основні засоби виправлення та перевиховання засуджених – режим відбування покарання, суспільно корисна праця, політико-виховна робота, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання – повинні застосовуватися з урахуванням характеру та ступеня суспільної небезпеки вчиненого злочину, особистості засудженого, його поведінки та ставлення до праці. Для послідовного здійснення індивідуального підходу у виправленні та перевихованні осіб, засуджених до позбавлення волі, закріплено важливе принципове положення –

необхідність забезпечити відбування засудженими всього строку покарання в одній виправно-трудовай установі (ст. 17).

Погоджуючись з точкою зору І. А. Сперанського [7, с. 122; 8, с. 23], зауважмо, що зазначене положення належить до змісту індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк. По-перше, з прийняттям такої норми певною мірою була підвищена відповідальність адміністрації за результати виправлення та перевиховання засудженого. По-друге, з'явилася можливість глибше вивчати індивідуальні особливості особистості засудженого та з урахуванням цього правильно будувати роботу з його виправлення та перевиховання. По-третє, було створено сприятливі умови для розвитку корисної ініціативи засуджених, набуття ними навичок колективізму, здобуття та підвищення трудової кваліфікації, успішного продовження загальної освіти. У ст. 22, 33, 34 передбачалася можливість зміни умов тримання засуджених залежно від їх поведінки та ставлення до праці, що виступає формою реалізації диференціації та індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Отже, сукупність вищезазначених змін свідчить про законодавче закріплення прогресивної системи виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк, основних начал диференціації та індивідуалізації виконання зазначеного виду покарання.

Відповідно до Основ виправно-трудового законодавства, протягом 1969–1971 рр. проходить новий етап кодифікації виправно-трудового права – розроблення та прийняття виправно-трудових кодексів союзних республік. На виконання ст. 3 Закону “Про затвердження Основ виправно-трудового законодавства Союзу РСР та союзних республік” 23 грудня 1970 р. Верховною Радою УРСР приймається Виправно-трудовай кодекс (ВТК) УРСР [9], який набрав чинності з 1 червня 1971 р.

Відмінною особливістю ВТК УРСР 1970 р. від попередніх нормативно-правових актів у частині регламентації диференціації та індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк було те, що на законодавчому рівні вперше закріплювалася зміна умов тримання засуджених. Проте з аналізу відповідних положень Кодексу випливає, що обсяг правового регулювання такого інституту в межах однієї колонії був вужчим у порівнянні з аналогічними положеннями ВТК УСРР 1925 р. Позитивним моментом був той факт, що вперше на рівні закону (ч. 2 ст. 7 ВТК УРСР 1970 р.) було закріплено положення, що відображало сутність диференціації та індивідуалізації виконання покарання: засоби виправлення і перевиховання повинні застосовуватися з урахуванням характеру і ступеня суспільної небезпечності вчиненого злочину, особи засудженого, а також поведінки засудженого і його ставлення до праці.

Відповідно до ст. 12 Кодексу, виправно-трудоваими установами, які виконували покарання у виді позбавлення волі, були: виправно-трудова колонія, тюрми і виховно-трудова колонія. Повнолітні особи, засуджені до позбавлення волі, відбували покарання у виправно-трудовай колонії або в тюрмі, а

Розділ І. Право

неповнолітні віком до вісімнадцяти років – у виховно-трудої колонії. Виправно-трудої колонії були основним видом виправно-трудоїх установ для тримання засуджених до позбавлення волі, які досягли повноліття. На підставі ст. 13 виправно-трудоїх колонії поділялися на колонії загального режиму, посиленого режиму, суворого режиму, особливого режиму та колонії-поселення [9, с. 10–11]. Також ст. 21 передбачала вимоги щодо роздільного тримання засуджених у виправно-трудоїх установах [9, с. 10–11].

Резюмуючи викладений матеріал з цього історичного періоду, зазначаємо таке: незважаючи на те, що радянське законодавство у сфері виконання кримінальних покарань переважно ввібрало у себе позитивні положення попереднього періоду, виступивши наступником пенітенціарної думки дореволюційного періоду, воно на певних історичних етапах свого розвитку все ж таки містило низку суперечливих аспектів, у тому числі і в частині реалізації вимог диференціації та індивідуалізації виконання покарання в силу того, що дух виконання покарань за радянських часів іноді переповнювався класовими мотивами та економічними потребами держави. Так, вимога вивчення особливостей особистості засудженого та їх урахування у процесі карально-виховного впливу зводилася в основному до визначення ступеня лояльності політичному режиму та придатності як одиниці робочої сили.

У зв'язку з цим, багато надій покладалося на врегулювання суспільних відносин у сфері виконання кримінальних покарань зі здобуттям Україною незалежності, звільнення від ідеології “центру”, формування власного курсу в цій сфері, орієнтованого на здобутки, попередній позитивний досвід та міжнародні стандарти. Це, зокрема, стосується і реалізації диференціації та індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк.

Крім того, старі авторитарні методи організації виконання покарань, які ґрунтувалися на підтримці жорсткого режиму відбування покарання, усе менше сприяли ствердженню законності та правопорядку в органах і установах виконання покарань. Стало очевидно, що наростання негативних тенденцій в установах виконання покарань має інші, більш глибокі корені. Тому вже на рубежі 1989–1990 рр. виникла об'єктивна необхідність переосмислення виправно-трудої політики, глибокого аналізу стану справ та визначення відповідності цілей і завдань реальним можливостям і наслідкам. Саме тому була розроблена та схвалена постановою Кабінету Міністрів України Концепція “Основні напрямки реформи кримінально-виконавчої системи в Україні” від 11 липня 1991 р. № 88 [10]. У її основу були покладені Декларація про державний суверенітет України, прийняті Організацією Об'єднаних Націй Мінімальні стандартні правила поведження з ув'язненими, Загальна Декларація прав людини, Європейські стандарти, інші міжнародні документи та угоди. Відтоді реформа кримінально-виконавчої системи України, яка планомірно здійснюється, передусім, зорієнтована на виконання кримінальних покарань з урахуванням міжнародного досвіду й актів, що стосуються прав людини, принципів гуманізму, демократизму, справедливості, диференціації та індивідуалізації виконання покарань. Усе це створило об'єктивні передумови

поглиблення реформування, підвищення рівня служби виконання покарань, надало можливість соціально переорієнтувати діяльність Державної пенітенціарної служби України як центрального органу виконавчої влади на якісно нову роботу з урахуванням міжнародного досвіду, принципів гуманізму, законності, демократизму, справедливості, диференціації та індивідуалізації виконання покарань [11, с. 44].

Чинний Кримінально-виконавчий кодекс (КВК) України [12] від 11 липня 2003 р. (набрав чинності з 1 січня 2004 р.) увібрав у себе багато прогресивних ідей, заснованих на позитивному вітчизняному та зарубіжному досвіді виконання кримінальних покарань, реалізація яких дасть змогу наблизити порядок виконання і умови відбування покарань до вимог міжнародних стандартів щодо діяльності пенітенціарних установ та поводження із засудженими. Новелою КВК України порівняно з попередніми кодифікованими актами є не лише закріплення диференціації та індивідуалізації виконання покарань як принципу кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань (ст. 5), а й створення надійної правової основи для ефективної реалізації вимог зазначеного принципу у діяльності органів і установ виконання покарань.

Список використаних джерел

1. Богатирьов І. Г. Кримінально-виконавче право України : підруч. / Богатирьов І. Г. – К. : Всеукраїнська асоціація видавців “Правова єдність”, 2008. – 352 с.

2. Пузирьов М. С. Диференціація та індивідуалізація виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Пузирьов Михайло Сергійович. – К., 2012. – 252 с.

3. Пузирьов М. С. Індивідуалізація виконання покарання у виді позбавлення волі у кримінально-виконавчій політиці та законодавстві України до початку ХХ ст. / М. С. Пузирьов // Центральноукраїнський правничий часопис Кіровоградського юридичного інституту ХНУВС : зб. наук. пр. – Кіровоград : КірЮІ ХНУВС. – Спец. вип. – 2011. – № 1. – С. 302–306.

4. Пузирьов М. С. Докодифікаційний період нормативно-правової регламентації диференціації та індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк / М. С. Пузирьов // Історико-правова реальність у глобальному і регіональному вимірах : матеріали ХХVІІ міжнар. істор.-прав. конф. (Євпаторія, 21–23 верес. 2012 р.). – К. – Сімферополь, 2012. – Ч. ІІ. – С. 126–131.

5. Пузирьов М. С. Нормативно-правова регламентація диференціації та індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у період першої кодифікації виправно-трудового законодавства / М. С. Пузирьов // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – № 3. – С. 204–210.

6. Основы исправительно-трудового законодательства Союза ССР и союзных республик. – М. : Юрид. лит., 1970. – 40 с.

Розділ І. Право

---

7. Советское исправительно-трудовое право. Общая часть / под ред. Н. А. Стручкова, И. В. Шмарова и И. А. Сперанского. – М. : Академия МВД СССР, 1977. – 308 с.

8. Сперанский И. А. Принципы советского исправительно-трудового права и их закрепление в Основах исправительно-трудового законодательства Союза ССР и союзных республик : автореф. дис. на соискание учен. степени доктора юрид. наук : спец. 12.715 “Уголовное право и уголовный процесс” / И. А. Сперанский. – М., 1970. – 32 с.

9. Виправно-трудовий кодекс Української РСР. – К. : Вид-во політ. л-ри України, 1971. – 84 с.

10. Концепція “Основні напрямки реформи кримінально-виконавчої системи в Україні” : схвалена постановою Кабінету Міністрів України від 11 лип. 1991 р. № 88 // ЗПУ України. – 1991. – № 5. – Ст. 148.

11. Бараш Є. Ю. Організаційно-правові засади діяльності установ виконання покарань : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Бараш Євген Юхимович. – Х., 2006. – 189 с.

12. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 лип. 2003 р. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 3–4. – Ст. 21. – Режим доступу :

<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>.